

Анотація

В статтє показано взаимосвязь между самостоятельной познавательной деятельностью и как личностной характеристикой и самостоятельной учебной деятельностью как процессом и способом приобретения знаний в высшем педагогическом учебном заведении.

Подано до редакції 08.10.2007.

©2007

Матеюк О.П.

КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді... У науковій енциклопедичній літературі під критерієм розуміється "підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось" [1]. Під критеріями педагогічного процесу, спрямованого на формування екологічної культури майбутнього економіста, його здатності і готовності вирішувати значущі для нього проблеми ми розуміємо "ознаки, на підставі яких здійснюється класифікація і експертна оцінка педагогічного досвіду: підвищення ефективності педагогічного процесу; новизна, новаторство; підвищення якості процесу; створення цілісної системи всебічного розвитку особистості...; відкриття нових педагогічних фактів і цінностей" [2]. Зміна екологічного світогляду, екологічної культури, що відбуваються у майбутнього економіста в період навчання у вищій школі, свідчать про процес його особистісного еколого-професійного зростання і розглядаються нами як критерії цього розвитку. Для нас важливим є те, що ці зміни детермінуються умовами зовнішнього (природного, соціального, також - педагогічного) і внутрішнього середовища. Причому, друге середовище повинне бути активнішим і спонукати майбутнього економіста до саморозвитку.

Формулювання цілей статті... Метою статті є визначення основних критеріїв та рівнів сформованості екологічної культури майбутніх фахівців економічного профілю у вищому навчальному закладі на засадах сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження... З огляду на те, що формування екологічної культури майбутніх економістів відбувається на засадах сталого розвитку (що визначає один з найвідоміших в світі сценаріїв виходу з глобальної екологічної кризи) через формування у студентів екологічної свідомості та екологічної поведінки (що сприяють вирішенню ними завдань сталого розвитку і виходу з кризи техногенної цивілізації) наразі є необхідність у визначенні критеріїв, які дозволяють оцінити кожен із компонентів вищеприписаної системи.

Процес формування у майбутнього економіста екологічної культури характеризується мотиваційним, емоційно-чуттєвим, гностичним та процесуальним аспектами, які визначають критерії, що дозволяють оцінити наближення до мети нашого дослідження.

Критеріями розвиненості мотивації готовності вирішувати екологічні проблеми на основі високого рівня екологічної культури є цінність і значущість для студента його пізнавальної та матеріалізованої діяльності. Внаслідок реалізації процесу дозрівання мотивів, в якості, яких можуть виступати потреби та інтереси, потяги та емоції, установки та ідеали, у студентів-економістів з'являється бажання дізнатися більше про природні об'єкти, про наслідки майбутньої професійної діяльності, про дію різних екологічних чинників на природне середовище та здоров'я людини. З'являється мотивація змагання в досягненні вищого рівня екологічних і професійних знань, вмінь, набуття специфічних навичок, що дозволяють реалізуватися в еколого-професійній діяльності. Опосередковано мотиваційну готовність у майбутнього економіста можна оцінити через його акцентуацію на певній проблемі, усвідомлення ним необхідності розібратися в її причинах та намітити шляхи вирішення. "Бачити – усвідомлювати (рефлексувати) – вирішувати (здійснювати діяльність)" – це основні показники, згідно яких можна судити про розвиненість у студентів мотивації готовності вирішувати проблеми сталого розвитку на основі високого рівня екологічної культури.

Зміни, що відбуваються у майбутніх економістів, що навчаються в системі вищої школи, можна прослідкувати через систему анкетування,

тестування (особливо через систему відкритих питань в тестах), опитування, дискусію, аналізу особливостей вирішення студентом практичних завдань (наявність оригінального підходу, прояв творчого мислення в діяльності студента тощо), спрямованість на науково-дослідну роботу.

Складніше підібрати критерії, згідно яких можна оцінити емоційно-чуттєвий аспект процесу формування екологічної культури майбутнього економіста в умовах вищої школи. Ці критерії можна віднести до групи світоглядних критеріїв. На нашу думку, такими критеріями можуть виступати соціально-психологічні установки як відображення особистісних позицій, поглядів на ту чи іншу подію, рішення, що приймається людиною, відповідальності за власний вільний вибір, ціннісні орієнтації [3]. На наш погляд, це пов'язано із формуванням та розвитком у студентів-економістів життєво-практичних узагальнень або світоглядних відчуттів. Ці установки

визначаються нами як екзистенціальні і саме вони детермінують спрямованість майбутніх економістів на діяльність, вчинок.

Зміни, що відбуваються в особистості студента-економіста, ми можемо спостерігати за зміною його ставлення до тієї чи іншої людини, природи як суб'єкта, а це характеризує його екологічну свідомість як екоцентричну. Запропонована система оцінювання цих змін базується на даних, що були одержані при обробці результатів різних завдань: оглядом періодичних видань за тематикою дослідження, за темою, обраною студентом-економістом згідно його майбутньої професії, за особистісними інтересами та іншими мотивами; виступами на семінарських заняттях з доповідями або повідомленнями; розв'язанням нестандартних творчих завдань (написання сценаріїв екофільмів, соціальних реклам, казок, творів тощо), анкетування тощо.

Основними значущими заходами з формування в педагогічному процесі у студентів-економістів екологічної культури є організовані як самими студентами, так і викладачами екскурсії на підприємства, що є основними забруднювачами навколишнього середовища в регіоні, поїздки в національні парки та заповідники задля ознайомлення з біорізноманіттям рідного краю. Включеність у світ природи дозволяє студентів проявити свої почуття, такі як: жалість, співпереживання, співчуття тощо.

Дослідження І.М.Гапійчук, М.В.Козак засвідчили, що "придушення емоцій при вихованні... призводить до неврозів, психосоматичних захворювань та інших негативних наслідків" [4; 5]. Природа виступає як пізнавальна, символічна, етична, психофізіологічна, психотерапевтична, реабілітаційна цінність, як спаринг-партнер, вона містить цінність спілкування (В.А.Ясвін). Отримавши емоційний заряд від спілкування з природою, студент через емпатичне переживання приходять до усвідомлення необхідності екологічних знань, вмінь і спрямуванні їх на вирішення екологічних завдань, особистісне еколого-професійне зростання.

Розглянемо світоглядні критерії, які дозволяють оцінити розвиненість екологічної свідомості в її знаннєвій (когнітивній) компоненті. Необхідно, щоб майбутній фахівець мав уявлення про наслідки своєї професійної діяльності для навколишнього природного середовища, здоров'я людей і власного здоров'я, оскільки критерієм стану середовища є його здоров'я у вузькому і широкому розумінні цього слова. При цьому потрібно, щоб освітній процес базувався із врахуванням єдності біосфери і біосоціальної природи людини. У контексті екологізації, гуманізації вищої освіти важливо, щоб студент бачив взаємозв'язок між явищами, що відбуваються в біотичному та абіотичному середовищі, усвідомлював коеволюцію природи, людини і продукту людської діяльності – техносфери. Досягнення такого рівня знання можливе на основі як фасилітаційного впливу викладача з метою розвитку у майбутнього економіста системи уявлень, так і самостійного пошуку студентом інформації та її інтеріоризації. Це дозволить студентів-економістів на основі знань про всесвіт, фундаментальної єдності природничих наук, незавершеності природознавства і можливості його розвитку, дискретності та безперервності в природі, співвідношення порядку і безладу в природі, цілісності і гомеостазу живих систем, взаємодії організму і середовища (внутрішнього і зовнішнього), груп організмів, екосистем, формувати у себе думку про дотримання ним екологічних принципів охорони і раціонального використання природи.

Безумовно, еколого-професійні знання є необхідною, але не достатньою умовою того, щоб майбутньому економістові після закінчення вищого навчального закладу відразу стати фахівцем високої кваліфікації. "Всі знають досить багато, щоб можна було назвати це дійсно знанням, що спонукає до відповідного вчинку...". Треба надати студентів "справжнє знання про те, без чого неможливо жити", що дозволить виховати "людське, тобто етично орієнтоване мислення" [6]. Це мислення можна розглядати як складову ціннісних орієнтацій особистості, її етичних переконань. До цих знань можна віднести знання про вічні істини, які в контексті коеволюції природи, людини і людського суспільства дозволяють відповісти на питання: яка роль людини у світі речей; чи відчуває себе частиною природи чи відчужена від світу природи через свою "розумну винятковість"; що таке добро і зло; ближній і дальній прагматизм у ставленні до біосфери і людини як її складової частини, яка ступінь її відповідальності тощо.

Аналіз публікацій і досліджень, у яких започатковано розв'язання даної проблеми... Оцінка знаннєвої компоненти – найбільш розроблена в педагогічному процесі галузь. Цьому аспекту присвячені роботи І.П.Аносова, Н.М.Бібік, І.В.Кузнецової, О.П.Свиридова, Н.Ф.Тализіної та ін.

Рейтинговій системі оцінки знань присвячені роботи В.Г.Коваленко, Л.М.Романишиної, Н.І.Шиян та ін.

Використанню навчальних, контролюючих пристроїв і систем приділяли увагу В.М.Бочарнікова, О.С.Масалітіна, Л.М.Романишина, О.В.Сілкова.

Ми у своєму дослідженні для оцінки знань студентів використовуємо як форми, що вже добре зарекомендували себе (тести, опитування, заліки, іспити), так і рейтингову систему, навчальні і контролюючі системи, а також систему самооцінки знань студентом, систему "однорівневої оцінки", коли експертами виступають самі студенти (навчальна група) або найбільш підготовлений студент (група студентів). Ми визначаємо як важливе те, що в світлі гуманістичної освітньої парадигми і для того, щоб понизити емоційну напругу особистості в цей період, студент сам вибирає систему оцінювання знань. Як показує досвід, система самооцінки і "однорівневої оцінки" часто є більш суворою і вимогливою, ніж оцінка знань студента викладачем.

При виборі експерта, що оцінює роботи інших студентів, виявляється мотивація змагання між одногрупниками за це право бути вибраним. Це призводить до підвищення мотивації навчання. Такі студенти суворо відносяться до самоосвіти, саморозвитку, вони слугують своєрідним орієнтиром для інших і допомагають їм досягти значних результатів в теоретичній підготовці. Їм надається можливість за допомогою порівняння затвердитися в досягненні найвищого свого рівня в галузі теоретичних знань, тобто відбувається їх саморозвиток через сходження до "себе кращого". Як свідчать результати нашого дослідження, загальний рівень знань в такій групі вищий, ніж в групі, де оцінювання ведеться традиційним чином.

Критеріями процесуального аспекту формування екологічної культури майбутнього економіста є ознаки, на підставі яких можна зробити висновок про те, що у студента сформувався певний рівень екологічної поведінки. Ці критерії відносяться до групи діяльнісно-практичних критеріїв.

Переконалися у розвитку показників цього критерію можна, оскільки показниками в цьому випадку є конкретна справа або вчинок. Характерною ознакою нашого підходу до процесу формування екологічної культури майбутніх економістів є організація педагогічного процесу таким чином, щоб він завершувався проявом їх волі, що виражається шляхом участі майбутніх економістів у конкретній екологічній дії, що спрямована на вирішення екологічної проблеми регіону, жителями якого вони є, або ж галузі, фахівцем якої вони будуть після закінчення вузу.

Діяльність організовується за принципом спадкоємності досліджень і реалізації проектів від курсу до курсу та від спеціальності до спеціальності, що дозволяє підійти до вирішення екологічної проблеми у комплексі. Студенти беруть участь в екологічних програмах, що здійснюються в технокополісі Хмельницький, у Подільському краю, що допомагає їм самореалізуватися і розглядати процес саморозвитку не як споглядальний, а як діяльнісний.

На підставі виділених нами критеріїв виникла можливість визначити рівні сформованості екологічної культури майбутнього економіста як інтеграції екологічної свідомості, екологічної поведінки і рівня його готовності вирішувати екологічні проблеми, що базуються на спрямованості студентів на саморозвиток.

З врахуванням перелічених вище критеріїв можна виділити три основних рівні сформованості у майбутніх економістів екологічної культури: високий, середній, низький. Вони показують як студент вузу накопичує екологічні знання, набуває еколого-професійних вмінь і через вольову компоненту включається в природоохоронну діяльність в регіоні. Проходячи шляхом особистісного еколого-професійного зростання, майбутній фахівець починає ознайомлення із проблемою за допомогою спеціально організованого викладачем прийому, що викликає "здивування", її інтеріорізацію.

При подальшому розумінні сутності проблеми необхідно, щоб у студента виник інтерес. Він може з'явитися лише тоді, коли поставлене завдання буде значущим для людини і вона віритиме в свої сили і здатність впоратися із проблемою. У цьому випадку викладач повинен авансувати успіх своїх студентів, враховувати їх індивідуальність, особистісну винятковість, співпереживати їхнім успіхам і невдачам. Тоді майбутній економіст відчуватиме радість від процесу пізнання, усвідомлення своєї соціальної значущості та реалізації себе як особистості.

Визначені нами рівні сформованості екологічної культури і готовності вирішувати проблеми сталого розвитку є досить умовними, але вони дозволяють провести її кількісну і якісну оцінку та намітити напрями, згідно яких необхідно будувати як індивідуальну, так і колективну роботу. У якості основи (критеріїв) для складання цих рівнів ми вибрали наступне: розвинена система цінностей, ідеалів, інтересів, що характеризує високоорганізовану мотиваційну сферу; наявність соціально-психологічних установок як відображення особистісних позицій, поглядів на ту або іншу подію, природне явище, прийняте технічне чи інше рішення, що дозволяють досягти успіхів в реалізації програми сталого розвитку на основі високого рівня екологічної культури розвинена здатність до співпереживання, емпатії, співчуття, жалості до всього того, що оточує людину, усвідомлення себе елементом єдиної системи "людина-природа", що організовує діяльність за принципами взаємодії з навколишнім середовищем; наявність етично-орієнтованого мислення, що обумовлює ставлення до природи і людини як самоцінності; наявність глибоких еколого-професійних знань, уявлень, позицій і ставлення до природи як суб'єкта; спрямованість на конкретну справу, вчинок, на творчий підхід у вирішенні регіональної, галузевої екологічної проблеми; наявність чітко вираженої спрямованості на саморозвиток, особистісне еколого-професійне зростання, самоактуалізацію.

Високий рівень сформованості екологічної культури майбутнього економіста характеризується розвиненістю екологічних світоглядних основ, його екоцентричною екологічною свідомістю (сукупністю екологічних і природоохоронних уявлень, світоглядних позицій і ставлення до природи, усвідомленням ролі людини у світі, її відповідальністю за власний вільний вибір) та інтенсивної екологічної поведінки як сукупності конкретних дій і вчинків, безпосередньо або опосередковано пов'язаних з дією на природне оточення, використання природних ресурсів. Оскільки екологічна культура є частиною загальнолюдської культури, то досягнення високого рівня в особистісному еколого-професійному зростанні неможливо уявити без наявності

чітко вираженого етично-орієнтованого мислення, спрямованості на саморозвиток, самоактуалізацію, здібності до співпереживання, емпатії, співчуття, розвитку мотиваційної сфери.

Середній рівень сформованості екологічної культури майбутнього економіста, що дозволяє залучитися до вирішення екологічних проблем, характеризується наявністю у нього еколого-професійних знань, вмінь та навичок; нечітко вираженим суб'єкт-суб'єктним ставленням до природи; прагматичним характером ставлення до неї, що виражається у певному прагматизмі, тобто в сприйнятті збереження природи для майбутніх поколінь, але не заради неї самої; бажанням взяти участь у природоохоронній діяльності, але відсутністю систематичної практики в реалізації екологічних проектів; недостатньо вираженою спрямованістю на саморозвиток, самоактуалізацію; недостатньо розвинутою емпатією, мотиваційною і емоційною сферою.

Варто відзначити, що низький рівень сформованості у економіста екологічної культури не передбачає як наслідок його нездатність або небажання приймати участь у вирішенні екологічних проблем, оскільки так чи інакше він у своєму процесі пізнання орієнтований на професійну діяльність. Необхідно зазначити, що нам не вдалося знайти таких студентів, які б володіли «нульовим» або близьким до нуля рівнем екологічної свідомості або поведінки. На емоційному рівні студенти могли зафіксувати небезпеку антропогенної дії на природу і усвідомлювали деякі наслідки своєї професійної діяльності.

Проте студенти, що володіють низьким рівнем сформованості екологічної культури і низьким рівнем спрямованості на особистісне еколого-професійне зростання характеризуються прагматичним ставленням до природи; сприйняттям її як об'єкта; нерозвиненістю мотивації екологічної діяльності, пропаганди. Вони не проти надання матеріальної підтримки (у вигляді податків, платежів, внесків, пожертвувань тощо) дій інших і усвідомлюють свою залежність від екологічного стану природи. Такі студенти мають низький рівень спрямованості на саморозвиток, самоактуалізацію, у них недостатньо розвинена емпатія, співпереживання.

Висновки... Таким чином, критерії і рівні сформованості екологічної культури майбутніх економістів ми розглядаємо як основу для фасилітації, коректування навчального процесу для їх особистісного еколого-професійного зростання, формування їх екологічної культури.

Виділені нами критерії та рівні сформованості екологічної культури майбутніх економістів, дозволяють оцінити стан цієї проблеми у вищому навчальному закладі, допомагають наблизитись до оцінки рівня екологічної культури населення регіону. Для досягнення значних результатів у зміні екологічної культури майбутніх економістів необхідно виявити закономірності та основні принципи її формування, що і є перспективою подальших розвідок у даному напрямку.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений. – Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1998. – 544 с.
3. Перлз Ф. Опыт психологии самопознания. – М.: Гиль-Эстель, 1993. – 240 с.
4. Гапійчук І.М. Педагогічні умови емоційної взаємодії «викладач-студент» у процесі навчання у класичному університеті: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського. – Одеса, 2003. – 21 с.
5. Козак М.В. Формування в майбутніх учителів готовності до розуміння і врахування особливостей емоційних станів молодших школярів: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01; 13.00.04 / АПН України. – К., 1996. – 25с.
6. Давыдов Ю. Этика любви и метафизика своеволия. – М: Молодая гвардия, 1982. – 287 с.

Анотація

Стаття присвячена визначенню основних критеріїв та рівнів сформованості екологічної культури майбутніх економістів на засадах сталого розвитку, що розглядаються як основа для фасилітації, коректування навчального процесу для особистісного еколого-професійного зростання студентів.

Аннотация

Статья посвящена определению основных критерии и уровней сформированности экологической культуры будущих экономистов на принципах устойчивого развития, которые рассматриваются как основа для фасилитации, корректировки учебного процесса для личностного эколого-профессионального роста студентов.

Подано до редакції 17.09.07.